

ΕΛΕΝΑ Β. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

Αναγνώριση ενός παλαιού ευρήματος από την περιοχή νοτίως του Ολυμπίου

Σε πρόσφατη δημοσίευση¹ επιχειρήθηκε ο ακριβέστερος προσδιορισμός της θέσεως του ιερού του Απόλλωνα Πυθίου στον Ιλισό² σε συνδυασμό με τα ενεπίγραφα μνημεία που βρέθηκαν στην περιοχή και τα ισχνά κατάλοιπα υστεροαρχαϊκού κτίσματος που είχε αποκαλύψει ΝΔ του Ολυμπίου ο Μ. Θ. Μιτσός.³ Σύμφωνα με τη δημοσίευση «ή παρὰ τὸν φυσικὸ βράχον νοτιοδυτικῶς τοῦ Ὀλυμπίου περιοχῆ καὶ ἡ θέση τῶν τριῶν οἰκιῶν τοῦ 19ου αἰ. (Δ. Ἀγαπίου, Χ. Καρδίτση καὶ Π. Δημητρίου, ὅπου βρέθηκαν ἐνεπίγραφα καὶ ἄλλα μνημεία σχετιζόμενα εὐθέως μὲ τὸ Πύθιον) συνιστοῦν... τὰ ὄρια τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πυθίου».⁴

Μεταξύ των κινητῶν ευρημάτων του ιερού που συγκεντρώνονται στη δημοσίευση αναφέρεται και μαρμαρίνος κορμός ανδρικής μορφῆς αρχαϊκῶν χρόνων, που εἶχε βρεθῆ στην οἰκία Χ. Καρδίτση⁵ και πωλήθηκε το 1872 από τον ιδιοκτήτη της στην Αρχαιολογική Εταιρεία. Ο κορμός εἶχε καταγραφεί με τον αρ. 2101 στο *Ευρετήριο Λιθίνων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*.⁶ Το γλυπτό αναζητήθηκε⁷ στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (στο εἶξ ΕΑΜ) αλλά δεν έγινε δυνατή η αναγνώρισή του.

Μετά την έκδοση του αναλυτικῶν καταλόγου των αρχαϊκῶν γλυπτῶν που ἀπόκεινται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο⁸ η τελευταία κατέστη ευκολότερη.⁹ Μεταφέρω αὐτούσια την ακριβή περιγραφή (από τον Στέφανο Αθ. Κουμανούδη) του ευρετηρίου της Αρχαιολογικῆς Εταιρείας -αντίγραφο του οποίου φυλάσσεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο-, διότι εἶναι

Ευχαριστίες οφείλονται στον Ἄγγελο Ματθαίου για τις χρήσιμες παρατηρήσεις του.

1. Ἄ. Π. Ματθαίου, Τὸ Πύθιον παρὰ τὸν Ἰλισόν, στο Ἄ. Δεληβοριάς, Γ. Δεσπίνης, Ἄ. Ζαρκάδας (επιμ.), *Ἐπαινος Luigi Beschi, Μουσείο Μπενάκη 7ο Παράρτημα*, Αθήνα 2011, 259-271, κυρίως 259-260, 263-266. (Στο εἶξ Ματθαίου 2011).

2. Για τη χωροθέτηση του ιερού του Απόλλωνα Πυθίου στον Ιλισό βλ. Θουκ. 2,15.4. Στράβ. 9,2.11. Παυσ. 1,19.1. *SEG* 21, 469.

3. P. Lemerle, *BCH* 63 (1939) 294. O. Walter, *AA* (1940) 167. P. Amandry, *BCH* 64-65 (1940-1941) 237-238. O. Walter, *AA* (1942) 106. M. Mitsos, *Inscriptions from Athens, Hesperia* 16 (1947) 262-264.

4. Ματθαίου 2011, 265. Βλ. και του ιδίου, Χαρμίδην τουτονί... τὸν καλὸν γενόμενον, *ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΟΝ* 5 (2016) 5-9, ειδικά σελ. 5, ὅπου μεταξὺ ἄλλων σημειώνεται: «Μὲ τὴν λέξη ὄρια ἐννοῶ ὅτι στὴν ὀριζόμενη διὰ τῶν σημείων αὐτῶν ἔκταση, ἢ τέλος πάντων (καί) σὲ ἄμεση γειτνίαση πρὸς αὐτήν, πρέπει νὰ τοποθετηθῆ τὸ Πύθιον.»

5. Για τη θέση της οἰκίας Χ. Καρδίτση βλ. Ματθαίου 2011, 265.

6. Ματθαίου 2011, 270, σημ. 44.

7. Βλ. τη σημ. 6.

8. Γ. Δεσπίνης – Ν. Καλτσάς (επιμ.), *Κατάλογος Γλυπτῶν I.1. Γλυπτά των Αρχαϊκῶν χρόνων ἀπὸ τον 7ο αἰῶνα ἕως το 480 π.Χ.*, Αθήνα 2014 (Στο εἶξ Δεσπίνης – Καλτσάς 2014).

9. Την αναγνώριση και ταύτιση με τον φερόμενο με αρ. ευρ. ΕΑΜ 5360 ελλιπή αρχαϊκὸ κορμό, ὅπως εἶχε την καλοσύνη να με πληροφορήσει ο Ἄ. Ματθαίου, ἔχει κάνει ανεξαρτήτως και η κ. Σοφία Αλιφέρη στα πλαίσια ευρύτερης εργασίας που της ανατέθηκε ἀπὸ την Αρχαιολογική Εταιρεία για τον κατάλογο λιθίνων της Εταιρείας.

άκρως σημαντική για την ταύτιση του γλυπτού: «*Κορμός ανθρωπίνης μορφής άρρενος γένους, από της του λαϊμού σφαγής μέχρι μέσον του στομάχου. Ο άριστερός ώμος σώζεται πλειότερον, όπίσω δέ πλατεία κόμη πεπλεγμένη. Τέχνη αρχαϊκή*».

Οι αρχαϊκοί ανδρικοί κορμοί του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, άγνωστης ακριβούς προέλευσης, μεταξύ των οποίων αναζητήθηκε ο υποψήφιος ήταν μόλις τέσσερις.¹⁰ Από αυτούς οι δύο πρώτοι σώζονται έως τους μηρούς περίπου και επομένως αποκλείονται εξ αρχής. Από τους δύο επόμενους, ο ένας σώζεται έως τη μέση, ενώ ο άλλος έως πάνω από τη μέση. Βασιζόμενοι στο «*μέχρι μέσον του στομάχου*» της περιγραφής προσανατολιζόμαστε με ασφάλεια προς τον τελευταίο κορμό.

Ο κορμός ΕΑΜ 5360¹¹ (Εικ. 1-2) ύψους 0,28 μ., από ναξιακό μάρμαρο, συγκεντρώνει τα κύρια στοιχεία της περιγραφής του ευρετηρίου: διατηρεί τον αριστερό ώμο και κυρίως την πλατιά κόμη στη ράχη που είναι πλεγμένη με ταινία. Χρονολογήθηκε στα 550-540 π.Χ. και αποδόθηκε από την Ι. Τριάντη σε κορμό ιππέα, επειδή υπέθεσε ότι ίσως ταυτίζεται με κορμό προερχόμενο από την Ακρόπολη, όπου ως γνωστόν είχαν ανατεθεί και τα περισσότερα αγάλματα ιππέων.

Ο κορμός από το Πύθιον είχε κατατεθεί αρχικά στο κτήριο του Βαρβακείου, όπου φυλασσόταν τότε η συλλογή αρχαίων της Αρχαιολογικής Εταιρείας.¹² Αργότερα, μαζί με άλλα αρχαία της Εταιρείας μεταφέρθηκε στο *Κεντρικόν Μουσείον*.¹³ Το γεγονός ότι στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο δεν υπάρχει άλλος ανδρικός κορμός, που να μπορεί να συσχετισθεί με τον περιγραφόμενο, καθιστά αναγκαστική την ταύτιση του ΕΑΜ 5360 με τον κορμό από το Πύθιον του Ιλισού.

Στο ερώτημα εάν ο κορμός ανήκει στο λατρευτικό άγαλμα του Απόλλωνα Πυθίου που αναφέρει ο Πausanias (1,19.1) ή σε κάποιο αναθηματικό άγαλμα κούρου που θα ήταν στημένο στο ιερό του θεού, είναι δύσκολο να απαντήσει κανείς. Στις φιλολογικές πηγές παραδίδονται κάποια, χαμένα σήμερα, πρώιμα λατρευτικά αγάλματα Απόλλωνα,¹⁴ που εικάζεται ότι θα παριστάνονταν στον τύπο του κούρου και χωρίς προσδιοριστικά σύμβολα στα χέρια. Επειδή,

10. α) ΕΑΜ 3680: Δεσπίνης – Καλτσάς 2014, 157-158, αρ. Ι.Ι. 132, εικ. 465-468 (Α. Δεληβορριάς)· β) ΕΑΜ 3757: αυτόθι, 194-196, αρ. Ι.Ι. 179, εικ. 626-629 (Γ. Κοκκορού-Αλευρά)· γ) ΕΑΜ 5361: αυτόθι, 263-264, αρ. Ι.Ι. 258, εικ. 892-894 (Ι. Τριάντη)· δ) ΕΑΜ 5360: αυτόθι, 272-273, αρ. Ι.Ι. 265, εικ. 913-916 (Ι. Τριάντη).

11. Ό.π. σημ. 10(δ).

12. Αγγελική Κόκκου, *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα Μουσεία*, διδ. δ., Αθήνα 1977, 185-187.

13. Η Αρχαιολογική Εταιρεία μεταφέρει από τα τέλη του 1874 αρχαία από το Βαρβάκειο στο *Κεντρικόν Μουσείον* (Κόκκου, ό.π. σημ. 12, 187, 247). Στα τέλη Φεβρουαρίου 1881 τα λίθινα βρίσκονται ακόμη στα υπόγεια του Βαρβακείου (Κόκκου, ό.π. σημ. 12, 187)· προβλ. την ενεπίγραφη επίστεψη του βωμού του Απόλλωνα Πυθίου, που είχε βρεθεί το 1877 στην οικία Δ. Αγαπίου και δημοσιεύθηκε από τον Σ. Α. Κουμανούδη, Άλλα επιγραφαί, *Άθήναιον* 6 (1877) 149-151, η οποία βρισκόταν στο Βαρβάκειο τον χειμώνα του 1880 (L. von Sybel, *Katalog der Sculpturen zu Athen*, Marburg 1881, 234, αρ. 3298). –Η επίστεψη φυλάσσεται στο Επιγραφικό Μουσείο υπ' αρ. ΕΜ 6787: IG I² 948 (= IG I² 761). Εκεί έχει μεταφερθεί και το συναρμοζόμενο ενεπίγραφο απότμημά της που βρέθηκε σε σωστική ανασκαφή το 2009, βλ. Ματθαίου 2011, 267 (προσθήκη) [SEG 61, 69]–. Η μεταφορά στο Εθνικόν Αρχαιολογικόν Μουσείον όλων των γλυπτών και ενεπίγραφων μαρμάρων που ανήκαν στη συλλογή της Εταιρείας θα ολοκληρωθεί στα 1890 (ΠΑΕ 1890, 42. Κόκκου, ό.π. σημ. 12, 248).

14. Πρβλ. το μπρούντζινο ή λίθινο ξόανο του Απόλλωνα Πυθίου στη Σάμο, έργο του Τηλεκλή και του Θεόδωρου (Διόδ. 1,98.5-10) και το εβένινο του Απόλλωνα Πυθίου και Δεκατηφόρου στα Μέγαρα (Πaus. 1,42.5). Για σχολιασμό βλ. LMC II (1984) 190, αρ. 7 και 8 αντίστοιχα, s.v. Apollon (Olga Palagia). W. Oenbrink, *Das Bild im Bilde. Zur Darstellung von Götterstatuen und Kultbildern auf griechischen Vasen*, Frankfurt am Main κ.ά. 1997, 245. Για το πρώτο έργο βλ. επιπλέον *Der Neue Overbeck (DNO) I* (2014) 183-184, αρ. 267.

ως γνωστό, ο αγγαματικός τύπος του κούρου χρησιμοποιήθηκε για την απόδοση τόσο θεών όσο και θνητών, η διάκριση ανάμεσα στον λατρευτικό και στον αναθηματικό χαρακτήρα ενός αγάλματος καθίσταται πολύ δύσκολη,¹⁵ ειδικά όταν απουσιάζουν οι επιγραφές και τα σύμβολα και αγνοούνται οι ακριβείς συνθήκες εύρεσης. Το μικρό μέγεθος του κορμού, που υποδεικνύει ότι το άγαλμα θα έφτανε μετά βίας το 1,00 μ., βρίσκεται ίσως πιο κοντά στη δεύτερη πιθανότητα.

Η υπόθεση, πάντως, ότι το λατρευτικό άγαλμα του Πυθίου θα ήταν αρχαϊκών χρόνων μπορεί να θεωρηθεί βάσιμη, αφού φιλολογικές πηγές¹⁶ παραδίδουν ότι το ιερό ιδρύθηκε από τον τύραννο Πεισίστρατο. Το τελευταίο επιβεβαιώνεται έμμεσα από την ανάθεση του βωμού¹⁷ στο ιερό του Απόλλωνα Πυθίου από τον ομώνυμο εγγονό του, Πεισίστρατο Ιππίου (Θουκ. 6,54.6-7), επώνυμο άρχοντα του έτους 522/1 π.Χ.¹⁸ Η ύπαρξη ναού, που έμεινε ημιτελής εξαιτίας της αντίδρασης των Αθηναίων απέναντι στην πολιτική του τυράννου, και στον οποίον οι νικητές των Θαργηλίων αφιέρωναν τους χορηγικούς τρίποδες-έπαθλα των αγώνων, αναφέρεται μόνον στο ανέκδοτο που παραδίδεται από τον Ησύχιο.¹⁹

15. Για τα προβλήματα της μεταξύ τους διάκρισης βλ. Irene Bald Romano, *Early Greek Cult Images*, Diss. University of Pennsylvania 1980 (Ann Arbor UMI 1982), 393-394, 421. *LIMC* II (1984) 190, s.v. Apollon (Olga Palagia).

16. Φωτ. s.v. Πύθιον. Σούδα s.v. Πύθιον. Για σύμφωνη γνώμη βλ. J. P. Lynch, Hipparchos' Wall in the Academy at Athens: a Closer Look at the Tradition, στο A. L. Boegehold, K. J. Rigsby κ.ά. (επιμ.), *Studies Presented to Sterling Dow on his Eightieth Birthday*, Durham 1984, 177-179. H. A. Shapiro, *Art and Cult under the Tyrants in Athens*, Mainz 1989, 50. Simonetta Angiolillo, *Arte e cultura nell'Atene di Pisistrato e dei Pisistratidi. Ό επί Κρόνον βίος*, Bari 1997, 78.

17. Ό.π. την ενεπίγραφη επίστεψη του βωμού στη σημ. 13.

18. Για τις διάφορες χρονολογήσεις που έχουν προταθεί για τον βωμό από τα 522/1 π.Χ. έως τα 496/5 π.Χ., βλ. O. Hansen, On the Date of the Dedication of Pisistratos, Son of Hippias, *Kadmos* 31 (1992) 94-95. M. F. Arnush, The Career of Peisistratos Son of Hippias, *Hesperia* 64 (1995) 144-150. A. Aloni, Anacreonte a Atene. Datazione e significato di alcune iscrizioni tiranniche, *ZPE* 130 (2000) 84.

19. Πρβλ. J. Travlos, *Pictorial Dictionary of Ancient Athens*, London 1971, 100. Lynch, ό.π. σημ. 16, 177-179.

Εικ. 1. Μπροστινή όψη του κορμού ΕΑΜ 5360 (φωτ. Δεσπίνης-Καλτσάς 2014, εικ. 913).

Εικ. 2. Πίσω όψη του κορμού ΕΑΜ 5360 (φωτ. Δεσπίνης-Καλτσάς 2014, εικ. 914).